

Werner Stark
Marburg

Nowe źródło dotyczące berlińskich wykładów Hegla. Zawiadomienie o znalezisku*

W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹ w trakcie poszukiwań dotyczących studenckich notatek z wykładów Kanta² znalazłem także manuskrypt „Hegla /wykłady o/ filozofii ducha”, co nie było dla mnie dużym zaskoczeniem³. Chodzi tu o czarny, zafoliowany tom składający ze 104 kartek, w większości zapisanych obustronnie; po kartce 104 następuje 12 pustych i nieoznaczonych. Według wpisu na stronie tytułowej, 1 licząc po bibliotekarsku, został on spisany zimą 1827/28 przez niejakiego „L. Waltera”.

Nietypowy dla XVIII- i XIX-wiecznych zapisków studenckich format i inne cechy rękopisu pozwalają przypuszczać, że jego tekst bezpośrednio odnosi się do 4-godzinnych prywatnych wykładów Hegla o „psychologiam et antropologiam sive philosophiam mentis duce libro suo” (*Encyclop. d. Wiss.*, Vol. III. P. I. ed. II), które zostały zapowiedziane w *Index lectionum* Uniwersytetu Berlińskiego na semestr zimowy 1827/1828⁴. Wsparty cytatami i parafrazami tekst treściowo pozostaje w bliskim kontakcie z §§ 377-481 2 wydania Heglowskiej *Encyklopedii*,

* Artykuł pt. „Eine neue Quelle zu Hegels Berliner Vorlesungen. Mitteilung über einen Fund”, został opublikowany w czasopiśmie *Hegel-Studien* (Bonn), nr 20 (1985), ss. 121-123.

¹ Sygnatura „III R. 154”. Dr Podlaszewskiej (Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu) pragnę w tym miejscu podziękować za jej pomoc.

² Por. moja informacja w *Kant-Studien*: 76 (1985), ss. 328-335.

³ Wiadomo, że w Królewcu przed rokiem 1945 znajdowały się notatki z wykładów Hegla; por. *G. W. F. Hegel: Vorlesungen über die Philosophie der Religion*. Teil 1. Hrsg. von W. Jaeschke. Hamburg 1983. XXXIV-XXXVI.

⁴ Por. *Briefe von und an Hegel*. Bd 4, Teil 1. Hrsg. von F. Nicolin. Hamburg 1977. Zob. również przedrukowaną tam (123) zapowiedź z niemieckojęzycznego *Wykazu wykładów*: „Psychologie und Anthropologie oder Philosophie des Geistes”.

które ukazało się latem 1827 r. Kończy się na drugiej stronie kartki 104 zdaniem: „Przyczynić się do owego poznania było celem tych wykładów”.

Losów tego rękopiśmiennego tomu do czasu jego powstania nie da się prześledzić bez luk. Jak dotąd pewne jest jedynie, że krótko po zakończeniu II wojny światowej dzięki pieczołowitości polskich bibliotekarzy dostał się pod opiekę nowopowstałego uniwersytetu w Toruniu. Jednakże na grzbiecie tego pojedynczego tomu poniżej opisu zawartości „Hegel / Philos. / des / Geist. / 1827.” daje się dostrzec ręcznie sporządzony szyld z napisem „S 195”. Z dwóch powodów przyjmuję, że sygnatura ta wskazuje na dawną Bibliotekę Miejską w Królewcu. Po pierwsze, wpasowuje się w opracowany przez A. Seraphima *Katalog rękopisów Biblioteki Miejskiej w Królewcu w Prusach* (Królewiec 1909). Charakter cyfry „195” pasuje do niego tak dobrze, że mogła zostać ona opuszczona w pewien czas po sporządzeniu wydrukowanego katalogu, który w sygnaturach „S fol.” jako ostatnią wskazuje cyfrę 176 (por. a. a. O., S. 269). Po drugie, nie ulega wątpliwości⁵, że na innych drukach i rękopisach w Bibliotece Głównej w Toruniu można spotkać stemple Królewieckiej Biblioteki Miejskiej.

Za moim twierdzeniem o pokrewieństwie tego tekstu z wykładami Hegla z semestru zimowego 1827/28 przemawiają jego trzy cechy charakterystyczne⁶. Po pierwsze, dzięki wielu cytatom z *Encyklopedii* z roku 1827 pewne jest, że tekst nie odnosi się do tradycji sporządzania odpisów notatek z wczesnych wykładów Hegla. Po drugie, na marginesie drugiej strony kartki 43 da się odczytać jednorazowo zapisana data „7/1 1828”. Po trzecie rodzaj pisma jako taki dzieli się na dwa typy pisane tą samą ręką. Występują zarówno dające się łatwo odczytać fragmenty tekstu (na początku i w środku), jak też przede wszystkim partie gorzej czytelne, w których piszący posługuje się pewną formą skrótu bądź pewnym konceptem sporządzania zapisków. Dlatego też można przypuszczać, że celem spisanych przez „L. Waltera” notatek była próba dokładnego nadażenia za słowami Hegla, podczas gdy przy redakcji wypisanych części nie mógł trzymać się przyjętego planu. Jeśli się nie mylę, na pytanie o metody pracy studentów w XVIII i XIX w., które doprowadziło do powstania bardzo obszernych zapisków z wykładów ich akademickich nauczycieli, nie uzyska się jeszcze wyczerpującej odpowiedzi. Manuskrypt Waltera z wykładów Hegla dołącza kolejny element do dyskusji na temat autentyczności i zaufania do tego rodzaju. Pozwala kontynuować próbę odpowiedzi na pytanie: jak dalece w czasach powstawania takich studenckich notatek rozwinięta i stosowana była technika stenograficzna, aby – podobnie jak ma to miejsce przy współczesnych technikach stenograficz-

⁵ Por. przyp. 2.

⁶ Podczas mojego krótkiego pobytu w Toruniu nie miałem wystarczająco dużo czasu, aby stworzyć dokładniejszy obraz rodzaju i cech manuskryptu. W przyjaznym geście Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu udostępniła Marburskiemu Kant-Archiv mikrofilm tego tomu. Prof. Burkhard Tuschling (Marburg) w porozumieniu z Kant-Archiv stworzył wraz z grupą badawczą transkrypcję, wedle ustaleń której zapadnie decyzja o publikacji manuskryptu.

nych – mogła ona nadażyć za dosłownym tokiem wykładu? Z tego względu interesujące mogą okazać się następujące elementy stenografii Waltera. Znajdują się tam:

- prawdziwe skróty wyrazów „Bóg” i „nie”;
- przypominające skróty, skrócenia pojedynczych wyrazów lub identycznych sylab, na które mała kreska; np. [mi]t, [auc]h, d[urch];
- skracanie słów za pomocą kresek przy ich końcu; np. endl[ichen], Vorlesung[en];
- skróty wyrazów dokonane przez częściowe lub zupełne wyrzucanie samogłosek, np. T[o]t[a]l[i]t[ä]t;
- i na koniec, również dziś używane skróty, które rozumie się z kontekstu; np. „Bw” = Bewußtsein; „Erk” = Erkenntnis.

Przełożył Marek Jankowski